

Gerike Ritsema, MSRE: Met bestaande bouw kunnen goede en prettige scholen worden gerealiseerd

Woningmarkt

17-06-2014 (15:47)

Een pedagogisch gebouw nodigt uit tot onderzoeken en ervaren. Het sluit aan bij de natuurlijke drang van kinderen om van alles te zien, voelen en ervaren. Ze moeten er kunnen slapen, verzorgd worden, computeren, tentoonstellen, samenwerken en even rustig kunnen zitten. Bestaande gebouwen voldoen vaak niet aan de eisen van deze tijd. Vanwege de bezuinigingen is er op weinig plekken geld voor nieuwbouw. De bestaande gebouwen kunnen echter prima aangepast worden, om de kinderen te huisvesten én de onderwijskundige principes goed uit te dragen. Dat concludeert Gerike Ritsema op basis van haar onderzoek ‘Kind Centra(al) in Onderwijshuisvesting’. Zij gaf een presentatie in maart 2014 tijdens een bijeenkomst van de werkgroep Onderwijs en Opvang van Bouwstenen voor Sociaal, in het IKC Zeeburgereiland in Amsterdam.

Schoolgebouwen worden ontworpen om kinderen onderwijs te geven. In de afgelopen eeuw zijn er allerlei soorten schoolgebouwen gebouwd, die zijn ontworpen aan de hand van maatschappelijke ontwikkelingen. Soms werd daarbij vergeten, dat het gebouwen moesten zijn waar kinderen kunnen ontwikkelen. Maar als het bord (touchscreen, monitor, etc.) slecht zichtbaar is, als de akoestiek slecht is, als het koud is of juist heel warm, als het tocht, als andere kinderen overlast veroorzaken, kunnen leerlingen zich niet maximaal ontplooien. Gerike Ritsema: “Wij kunnen miljoenen euro’s pompen in lesmateriaal, maar als de faciliteiten niet goed zijn heeft dat geen enkele zin. Het is essentieel om daarover na te denken als je een Integraal Kindcentrum wilt onderbrengen in een bestaand schoolgebouw.”

Schoolgebouwen door de eeuwen heen

De moeder aller schoolgebouwen, de zogeheten zaalschool, is het eerste gebouw dat rond 1800 speciaal werd ontworpen voor onderwijs. Het waren gebouwen bestaande uit één grote ruimte, waar de boven-, midden- en onderbouw samen in zaten. Er werden nauwelijks eisen gesteld aan het gebouw, maar er was wel voorgescreven dat het schoolbord dof en zwart moest zijn in verband met de leesbaarheid.

Rond 1850 stelde de overheid, dat er alleen in gezonde gebouwen onderwijs mocht worden gegeven. Er kwam een Bouwbesluit, speciaal voor het onderwijs, met aandacht voor licht, lucht en verwarming. Per leerling werd een minimum aantal vierkante meters voorgescreven, en er kwamen richtlijnen voor de hoogte van het gebouw en de verhouding glas – vloeroppervlak. Typisch voor die tijd zijn de gangscholen, gebouwen met smalle gangen met aan weerszijden lokalen. Uitgangspunten waren beheersing, symmetrie en overzicht; de hoofdmeester kon vanaf een centrale plek overzicht houden.

Rond 1900 raakte de preventieve geneeskunde in de mode. Licht, lucht en hygiëne werden hele belangrijke items. In de zogeheten buitenschool werden bankjes buiten gezet voor openluchtonderwijs. In die tijd ontstonden wel nieuwe ideeën over schoolgebouwen, maar dat leverde geen nieuwe bouwplattegronden op.

Vlak na de tweede wereldoorlog werd systeembouw geïntroduceerd. Er moest met weinig middelen in hoog tempo heel veel gebouwd worden. Met name in de grote steden ontstonden hele stedenbouwkundige ontwerpen, waarbij flats en schoolgebouwen in hetzelfde stramien werden gebouwd. Bekend uit die tijd zijn de MuWi-scholen en de H-scholen: omdat er weinig geld beschikbaar was, was de minimale oppervlakte meteen de maximale. Er werden wel eisen gesteld aan de daglichttoetreding, sanitaire voorzieningen en de wijze waarop het meubilair neergezet moest worden.

In de jaren 50 kreeg de ruimte rond de scholen meer aandacht in de zogeheten patio- en paviljoenscholen. Daar was meerzijdige ventilatie mogelijk. Er waren zelfs scholen waarbij de daken opengeschoven konden worden, waardoor er veel buitenlucht was. Er werd geëxperimenteerd met de wijze waarop de lokalen tegenover elkaar stonden. Gangen kregen een andere vorm, zodat ook daar werkplekken konden worden gecreëerd.

Zichtlijnen waren bij dit type school heel belangrijk. Bijzonder is, dat het buitenterrein een integraal onderdeel van het ontwerp was.

In de jaren 60-70 kwam de halschool op. Het doel was een heel compacte school, met een grote hal voor gemeenschappelijke activiteiten en alle lokalen daar direct omheen gesitueerd, zodat je goed kon zien wat er om je heen gebeurde. Maar dat gaf enorm veel overlast. Alle verkeersstromen gaan door die hal, de akoestiek is erbarmelijk. Dus het was een vervelende school. Toch werd de halschool heel veel gebouwd, omdat hij zo weinig kostte.

Alle verschillende typen scholen uit het verleden zijn in meer of mindere mate variaties op de gangschool. Systeembouw is snel en goedkoop, in de halschool en de paviljoenschool is meer lichtinval en kan beter worden gevarieerd met het meubilair. Geen van die oude gebouwen is echt goed toegerust voor het huidige onderwijs. Maar het zijn de enige gebouwen die beschikbaar zijn, want door de bezuinigingen is er vrijwel geen vervangende nieuwbouw mogelijk. Daarom moeten ze zo worden aangepast, dat ze wel voldoen.

Prikkelen en activiteiten ontlokken

Die gebruikseisen van scholen zijn de afgelopen decennia sterk veranderd. De grootste verandering is het ontstaan van de brede scholen en de Integrale Kindcentra geweest. Naast onderwijs kwam er kinderopvang, buitenschoolse opvang, dagarrangementen, etc. Er ontstond een heel nieuw palet aan voorzieningen en de doelgroep werd uitgebreid met veel jongere kinderen. Kinderen zijn dagelijks veel meer uren op school dan vroeger, soms zelfs langer dan hun ouders op de werkplek.

Tijdens die lange dagen op school heeft een kind relatief weinig ruimte. Volgens de huidige bekostigingsnormen heeft een kind op school 5,8 m² ter beschikking. Ter vergelijking: een werknemer in een sober kantoor heeft 18 m² en op een universiteit heeft een student nog meer ruimte.

Eigenlijk is dat vreemd, want in een kantoor zitten wij vaak stil, terwijl die kinderen allerlei activiteiten zouden moeten doen. Want de hersenen van kinderen tussen 0 – 6 jaar ontwikkelen zich het snelst en maken de meeste verbindingen. Het is van belang om ze daarin te stimuleren door ze zoveel mogelijk te prikkelen, activiteiten te ontlokken. Dat heeft veel beter resultaat dan alleen maar cognitieve lessen te volgen in de lokalen.

Een gebouw dat kinderen uitdaagt en prikkelt heet een pedagogisch gebouw. In en rond zo'n gebouw moet voldoende ruimte zijn. Het moet uitnodigen om te onderzoeken en te ervaren. Het huisvest tegenstellingen en heeft een passende buitenruimte. Belangrijk is, dat er wordt nagedacht over de architectuur en de inrichting, over hoe er met het gebouw wordt omgegaan. Gerike Ritsema: "Kinderen hebben een natuurlijke drang tot onderzoeken. Ze willen ervaring opdoen: een zo hoog mogelijke toren bouwen, verven, knutselen, als ze buiten een schaar zien klimmen ze er op, etc. Dat gedrag kun je stimuleren door middel van architectuur en inrichting. De architect Herman Herzberger deed dat al, gewoon met een kuil in de vloer vol met blokken. Die blokken kun je ernaast zetten, je kunt je in de kuil verstoppen, je kan er voorlezen. Dat zijn plekken in een gebouw die een eigen leven gaan leiden. Het zijn plekken die kinderen heel erg aantrekkelijk vinden.

Perspectief onderzoeken

Over de manier waarop bestaande gebouwen kunnen worden ingezet moeten de gebruikers vooraf goed nadenken. Als er keuze is uit meerdere panden kan de uitstraling een rol spelen, net als het interieurdesign. Met een visuele identiteit geef je jezelf als organisatie een uitstraling en kun je laten zien wat je bent. Ook het bedrijfsconcept speelt een rol bij de keuze en transformatie van een bestaand gebouw. Door het onderwijsconcept naast de verschillende leefstijlen van mensen in de wijk te leggen, kan de marktpositie in die wijk worden bepaald. Dat is een goede indicatie of het schoolconcept past bij de kinderen in die wijk. Als dat niet zo is, dan kan een profiel worden ontwikkeld op het gebied van opvang, ontwikkeling, zorg, sport of cultuur, dat specifiek in die wijk wordt aangeboden. Een dergelijk onderzoek is dus een goede indicatie voor het succes van het nieuwe Integrale Kindcentrum.

Het gebouw kan van een toegevoegde waarde zijn voor het onderwijsconcept. In bestaande schoolgebouwen is het beschikbare aantal vierkante meters doorgaans beperkt, maar als er creatief wordt omgegaan met de ruimte hoeft dat geen problemen op te leveren. De bestaande klaslokalen hebben niet de juiste afmetingen. Er is behoefte aan grotere ruimtes (groepsinstructie) én kleinere ruimtes (theorie en praktijkopdrachten). Dat bezwaar kan worden opgelost door het gebouw te voorzien van flexibel indeelbare ruimtes. Dan is het wel mogelijk om allerlei verschillende activiteiten te faciliteren, voor kinderen van allerlei verschillende leeftijden. Er moet ook aandacht zijn voor de buitenruimte. Die moet groener, afwisselender en uitdagender zijn.

Gerike Ritsema: "Een programma van eisen en een vlekkenplan zijn van essentieel belang, ook bij bestaande gebouwen. Probeer, zonder te denken aan de lokalen die je kent, als partners het onderwijsconcept helemaal blanco vorm te geven. Ga dan pas kijken welke plekken daarbij nodig zijn. Alleen dan kun je beoordelen of het gebouw daarbij past, of dat er heftige bouwkundige ingrepen gedaan moeten worden.

Ervaring van elders

Op veel plaatsen in het land zijn de afgelopen jaren bestaande schoolgebouwen getransformeerd tot integrale kindcentra of brede scholen. Gerike Ritsema heeft er diverse voor haar onderzoek bekeken en ontdekte dat er aantal do's en don'ts zijn voor de verschillende typen schoolgebouwen:

Een gangschool kan worden uitgebreid in de lengte, breedte en hoogte.

Speciale aandacht verdient daglichttoetreding, verkeersintensiteit en de capaciteit van klimaatinstallaties. De behoefte aan een grotere diversiteit aan werkplekken kan voor een deel worden ingevuld door de gang hiervoor te gebruiken.

Bij een halschool kan een uitbreiding worden gedaan door een extra verdieping te plaatsen, één of meer vleugels te vergroten of door een nieuwe vleugel toe te voegen. De centrale hal kan het beste worden ingericht als leerplein. Ideaal is dat niet, want er is te weinig daglichttoetreding. Doordat de hal ook fungeert als verkeersruimte ontstaan overlast en onoverzichtelijke situaties.

In een paviljoenschool kunnen in de paviljoens functies worden gegroepeerd en activiteiten worden geconcentreerd. Het is bij aanpassingen in een paviljoenschool belangrijk om te voorkomen dat de school uiteenvalt in verschillende delen. Er moet een duidelijke verkeersstructuur blijven die de verschillende delen en activiteiten met elkaar verbindt.

Een veel gemaakte fout bij alle typen scholen is, dat de hal wordt vergroot ten koste van een aantal lokalen. "Daar krijg je spijt van, want uiteindelijk moet je toch met een grote groep kinderen in die lokalen. Zorg dan dat er geld van de gemeente komt om naar buiten of naar boven uit te breiden." Andere aandachtspunten bij het aanpassen van gebouwen hebben te maken met de invoering van passend onderwijs. Maak bijvoorbeeld effectief gebruik van kleuren. Zorg met name op de trappen voor goede verlichting in verband met visueel gehandicapten. En zorg voor voldoende time-out ruimten, want daar is veel behoefte aan.

De visie op Integrale Kindcentra verschilt per gemeente. Lokaal worden allerlei oplossingen gezocht voor de bekostiging, het gebruik van de ruimtes, etc. Dit artikel gaat uitsluitend over de kansen die er liggen om bestaande gebouwen op een goede manier te hergebruiken.